

OSKAR NEGΤ – DOBBELTLOGIK OG UTOPI

INDLEDNING TIL APEL/HEIDORN

Lars Qvortrup:

På godt og ondt er Oskar Negt en af de mest markante repræsentanter for det nye venstre i BRD. For et par år siden karakteriserede han den marxistiske videnskabs produktionsbetingelser således: »Den som i dag i klimaet af en anden restauration, der sætter massivt ind i det vesttyske efterkrigssamfund, den som her taler om revolutionen og som forsøger at fastholde nogle konstante kendetegn i dens forløb og i dens betingelser vil hele tiden igen støde på det problem, at der kun i negativ forstand, fra den etablerede ordens og de herskende magthaveres standpunkt, findes et samlet, klart definerbart begreb om revolutionen.«¹

På trods heraf har Negt insisteret på at »tale om revolutionen«. Og han har gjort det på en måde, som gør at det er blevet *ham*, der har løftet arven fra *Ernst Bloch* om at bryde med såvel den »marxisme«, som har genindført positivismens stivnede realitetsbegreb (»marxismens kuldestrøm« eller den kun »nøgterne« marxisme, kalder Bloch den), som med den, hvis alternativ hertil er den *abstrakte* utopi (»marxismens varmestrøm« eller den kun »entusiastiske« marxisme, kalder Bloch denne videreførelse af den utopiske socialisme i marxismens navn). Sagen drejer sig heroverfor om at fastholde den »videnskabelige socialisme«, som Engels kaldte den, uden at genindføre et positivistisk realitetsbegreb. Om denne »sande« marxisme konkluderer Bloch i *Prinzip Hoffnung*, at den »ophæver den fastfrosne antitese: Nøgternhed-entusiasme,

1. Oskar Negt: »Bassos dialektische Konzeption der zwei antagonistischen Logiken.« Efterskrift til Lelio Basso: *Gesellschaftsformation und Staatsform. Drei Aufsätze*. Frankfurt a.M. 1975. s. 196. Samme emne behandler Negt i artiklen »Zur Dialektik von Erfahrung, Emanzipation und Organisation« in: Oskar Negt: *Keine Demokratie ohne Sozialismus. Über den Zusammenhang von Politik, Geschichte und Moral*. Frankfurt a.M. 1976. Se især s. 448-450. Og mest udførligt nok i artiklen »Die Misere der bürgerlichen Demokratie in Deutschland« in: *Ibid*.

idet den anbringer begge to på et nyt niveau og på dette lader de to arbejde med hinanden – for eksakt anticipation, konkret utopi (...). Det er således lige uviist og fremmed for marxismen, ikke at operere med andet end nøgternhed i virkeligheden, som med intet andet end entusiasme; det reale træffer man lige netop som tendensens, kun gennem den stadige oscillation af begge aspekter, forenet i det skolede perspektiv.«²

I overensstemmelse hermed har Negt nådesløst kritiseret marx-leninismens »videnskabelige socialisme«. Og han har foretaget stadige analyser af kategorien »den konkrete utopi«, dvs. den kategori hvis grundlag er den reale og kommunisme-anticiperende »samtidige modsigelse«: »Den samtidige modsigelse (...), som den i den ægte revolution, er subjektivt proletariatets vågne revolutionære dåd og objektivt den i nuet indeholdte, forhindrede fremtid.«³

Netop *denne* kategori er programsættende for Negts teoretiske hovedværk, (skrevet sammen med Alexander Kluge), *Öffentlichkeit und Erfahrung*. Således skrives der i forordet til bogen: »Studiet af reale ansatser til proletarisk offentlighed er (...) den ene retning i vores argumentation; den anden består i at undersøge de modsigelsesbetingelser som opstår i det fremskredne kapitalistiske samfund med henblik på fremkomstbetingelser for modoffentlighed.«⁴

Kritikken af »Marx-leninismen«

Marxismen har iflg. Negt i 3. internationales arbejderbevægelse for længst mistet sin status af at være kritisk videnskab. I stedet er den blevet *legitimationsvidenskab*, både for komplekset af statskapitalistiske COMECON-lande og for kommunistpartiernes militant-reformistiske elitarisme i de vestlige lande. Kritikken af den politiske økonomi er herigennem forvandlet til *dogmatisme*, dvs. til en i tid og rum universel troslære om den »dialektiske materialisme«. Og bestemmelsen af kapital som processerende værdi er forvandlet til *økonomisme* med to grundtræk: For det første en mekanistisk udviklingslogik, som begrundet afvisningen af »venstre-kommunisterne«s »eventyrpolitik« som værende ude af trit med de »objektive muligheder« – som til gengæld

2. Ernst Bloch: *Prinzip Hoffnung*. Gesamtausgabe bd. 5. Frankfurt a.M. 1975. s. 1619f.

3. Ernst Bloch: »Bemerkungen zur »Erbschaft dieser Zeit««, Gesamtausgabe 10, Frankfurt a.M. 1975 s. 42.

4. Oskar Negt/Alexander Kluge: *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*. Frankfurt a.M. 1972. s. 7f. På nordisk: *Offentlighed og erfaring. Til organisasjonsanalysen av borgerlig og proletarisk offentlighet*. Oversat af Rolf Reitan. Nordisk Sommeruniversitet 1974, s. 1. (Oversættelserne her er overalt mine egne).

altid viser sig at svare til Partiets militante reformisme. For det andet er denne »objektive udvikling« grundlag for en genspejlingsteori, som begrundet massernes bundethed til den »trade-unionistiske« bevidstheds former og herved nødvendiggør en stålsat elite, som i øvrigt paradoksalt nok er fritaget for samme genspejlingsdeterminisme takket være partiet, der tilsyneladende alene – gerne i kraft af hyppige »renselsesprocesser« – kan holde den ideologiske smitte på afstand.

Mest detaljeret har Negt formuleret denne kritik i artiklen »Marxismus als Legitimationswissenschaft. Zur Genese der stalinistischen Philosophie.«⁵ Artiklen tager udgangspunkt i *Karl Korsch's* bemærkning om, at Lenins »dialektiske materialisme« ikke så meget er »dialektisk« i modsætning til den borgerlige videnskabs vulgær-materialisme som den er »materialistisk« i modsætning til den klassiske borgerlige filosofis idealistiske tendenser⁶.

Hvordan begrundet Negt denne forvandling af marxismen til et monument af vulgærmaterialisme, der angiveligt er »proletarisk« i kraft af sin kritik af »den borgerlige idealisme«, men som reelt gør marxismen til universal-doktrinær naturalisme? I »den sovjetiske virkelighed« er marxismen blevet til »legitimationsvidenskab (...), hvis opgave er at retfærdiggøre en sekundær form for den »oprindelige akkumulation« som en *socialistisk*, dvs. som en industrialisering der umiddelbart indeholder befrielse fra tvang og herskab, og at gøre dette plausibelt for de ramte.«⁷ Den angivelige proletariske revolution, som *ikke* fører fra nødvendighedens til frihedens rige, men fra den stumme til den åbenlyse tvang (og dette såvel en politisk tvang som arbejdstvang) har brug for en verdensanskuelse, som er *deterministisk*, *ateistisk* og »proletarisk«: »Hvis (...) verdens enhed består i dens materialitet« (og hvis denne materialitet undtagelsesløst reproducerer og udvikler sig iflg. den »dialektiske materialisme«s formel), »så giver denne formel faktisk gunstige ansatzpunkter for en ateistisk erstatningsdannelse, der som modsigelsesløs verdensanskuelse heller ikke subjektivt giver individerne nogen mulighed for at bryde ud af systemet«,⁸ og som samtidig opildner disse individer til at søge den jordiske lykke gennem arbejde og selvdisciplin og gennem »proletarisk« kropsånd og individuel selvforglemmelse.

5. Oskar Negt: »Marxismus als Legitimationswissenschaft. Zur Genese der stalinistischen Philosophie.« Artiklen er fra 1969, men er genoptrykt i *Zur stalinistischen Philosophie*, Hamburg 1972, hvorfra jeg citerer.

6. Jvf. Karl Korsch: *Marxismus und Philosophie*. Frankfurt a.M. 1966 s. 59.

7. »Marxismus als Legitimationswissenschaft«, op cit s. 12. Jvf. også artiklen »Ernst Bloch – der deutsche Philosoph der Oktoberrevolution«, in: *Keine ...*, op cit s. 234f.

8. »Marxismus als Legitimationswissenschaft«, op cit s. 32.

Men hvorfor er »marx-leninismen« ikke kun et russisk fænomen? Hvorfor er den også ideologisk bannermærke for (større eller mindre) dele af den vestlige verdens arbejderbevægelse? Endnu engang griber Negt til teorien om verdensanskuelser som et legitimationsredskab for magthaverne. »Stalinistisk tænkning er levende overalt, hvor der i systemer, organisationer og partier skal træffes afgørelser angående samfundsforandring, der skal retfærdiggøres gennem højere interesser, afgørelser som lader de impliceredes indre og ydre afhængigheder, menneskenes objektkarakter bestå.«⁹ Og netop disse karakteregenskaber har præget den vestlige arbejderbevægelse siden den engelske arbejderbevægelses nederlag i midten af det 19. århundrede: Den proletariske offentlighed har fungeret som »arbejderklassens nødværgeorganisation, i hvilken individernes proletariske egenskaber sammenfattes til en tingsliggjort proletarisk karakter«. Denne nødværgeorganisation »har sin hovedfunktion i at den beskytter individerne mod en direkte indflydelse fra borgerskabets interesser og ideologier.« Herigennem reproduceres (ironisk nok) »ubevist den borgerlige offentligheds mekanismer: Udgrænsning, skinoffentlighed, procedurediktatur.« Og den bliver en hindring for medlemmernes produktion af »selvvirksom erfaring«, af den dialektik mellem »erfaring, emancipation og organisation« uden hvilken den proletariske arbejderbevægelse forvandler sig til en reaktiv bastion i det borgerlige samfund. Herigennem »stiller partiorganisationerne sig mellem samfundet i sin helhed og konkret proletarisk erfaring: De bryder dermed muligheden for at udvikle nye former for erfaring og proletarisk offentlighed.« Herved får de samme virkning som »visse af Marxortodoksiens tilregningsmekanismer og brugen af marxisme som legitimationsvidenskab.«¹⁰

Økonomibegrebet

Det teoretiske grundproblem for »Marx-leninismen« er iflg. Negt indsnævringen af »økonomien« til en tingslig udviklings- og determinationsfaktor. At »økonomien« begribes som en tingslighed afskærer for det første fra *totalitet-kategorien*; »økonomi« forstås derved – iflg. Negt – som determinator, ikke som form for en social totalitet. For det andet forbindes den via genspejlingskategorien med en teoretisk fastlåsning af masserne til den fagforeningsmæssige bevidsthed. *Utópikategorien* er altså også udelukket.

Begge disse problemer tager Negt teoretisk livtag med. Og i begge tilfælde viderefører han de videnskabelige erkendelses-intentioner, som blev formule-

9. Ibid s. 42.

10. Jvf. *Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit ty/da s. 66-69/55. Se også »Zur Dialektik von Erfahrung, Emanzipation und Organisation, op cit.

ret af de venstrekommunistiske marxister fra de revolutionære 20'ere, *Georg Lukács* og *Ernst Bloch*.

Om totalitetskategorien som en kategori for det samfundsmæssige forhold mellem mennesker skrev Lukács i *Geschichte und Klassenbewusstsein* programmatisk: »Mod den opfattelse« – at »deres egen samfundsmæssige bevægelse for dem besidder formen af en bevægelse af ting, under hvis kontrol de står i stedet for at kontrollere dem« – (...) »stiller Marx den historiske kritik af økonomien, opløsningen af alle det økonomisk-socialt livs tingsliggjorte genstandsmæssigheder i *forhold mellem mennesker*. Kapitalen (og med den alle nationaløkonomiens genstandsmæssighedsformer) er for Marx »ikke en ting, men derimod et samfundsmæssigt forhold mellem personer formidlet gennem ting.«¹¹ Og andre steder gentages totalitetsprogrammet: »Det gælder om at påvise »handlingsakten«s subjekt og ud fra dets identitet med sit objekt at begribe alle dualistiske subjekt-objektformer som afledte fra og produkter af denne identitet.«¹² Lukács bryder således i sit værdiformsbegreb den *tingslighed*, som prægede samtidens marxisme i 2. og 3. internationale. Men samtidig er hans *totalitetskategori* begrundet i en upræcis generalisering af samme værdiformsbestemmelse; hermed mistes blikket for den omfangs- og prægningologiske problematik. Dette problem, at »økonomi« uformidlet gøres til form for »social *totalitet*«, overtages uløst af Negt, jvf. referatet ovenfor i dette afsnit.

Totalitetskategorien og offentlighedsbegrebet

I det teoretiske hovedværk *Öffentlichkeit und Erfahrung* forfølges Lukács' erkendelsesmaal gennem kategorierne borgerlig og proletarisk offentlighed. Bogens objekt er – med forfatterens generelle formulering – »dialektikken i forholdet mellem borgerlig og proletarisk offentlighed ...«¹³

Hvad *er* »offentlighed«? Dels »betegner offentlighed bestemte institutioner, indretninger, aktiviteter ...«. Men dels er »... offentlighed på samme tid en almen samfundsmæssig erfaringshorisont, hvori det som virkelig eller angiveligt er relevant for alle samfundets medlemmer er sammenfattet.« Offentlighed betegner et fundamentalt samfundsmæssigt behov, fordi den er den eneste »udtryksform som ud over produktionsprocessen forbinder de udelukkende »privat« sammenføjede samfundsmedlemmer med hinanden gennem sam-

11. Georg Lukács: *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Werke 2, Reunied und Berlin 1968 s. 221f., svensk s. 97. Marx-citatet er fra *Das Kapital I*, MEW 23, Berlin 1973 s. 41.

12. Ibid s. 302, svensk s. 190.

13. Negt/Kluge: *Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit s. 7/1.

menfatningen af deres udfoldede samfundsmæssige egenskaber.«¹⁴ Kategorien *offentlighed* lanceres altså for at realisere Lukacs' program om at begribe totaliteten af samfundsmæssige forhold mellem mennesker og klasser; »offentlighed« er – pr. intention – kategori for det totalsamfundsmæssige forhold mellem arbejderklasse og kapitalistklasse.

Dette totalsamfundsmæssige forhold mellem klasserne analyserer Negt ved at forfølge offentlighedsformernes historiske udvikling og indbyrdes samfundsmæssige sammenstød.

For det første karakteriseres og udviklingsbeskrives *borgerlig offentlighed*.¹⁵ Borgerlig offentlighed fungerer i et historisk og/eller samtidigt perspektiv på følgende fire måder: For det første fungerer den som *konstitutionsoffentlighed*; den er ganske enkelt den materielle konstitution, samfundspagten. For det andet er den *organisationsform for borgerskabets diktatur*; dette offentlighedsaspekt er organiseret forhindring af materiel offentlighed og politik. For det tredje fremstår borgerlig offentlighed som *skin af en totalsamfundsmæssig syntese*; hermed udtrykkes eksistensen af en national meningssammenhæng, sammenfattet i »almenviljen«. Og endelig for det fjerde er borgerlig offentlighed *udtryksform for borgerligt bestemte brugsværdiegenskaber*; den sammenfatter samkvemsformer og idébygninger, der iflg. Negt udtrykker de »konkrete mennesker«s »menneskelige behov«.

For det andet karakteriseres og udviklingsbeskrives *produktionsoffentlighed*: »Bevidstheds- og programindustrien, reklamen, koncernernes og forvaltningsapparaternes offentlighedsarbejde (...) overlejrer i dag den klassiske borgerlige offentlighed i form af *nye produktionsoffentligheder*. Produktionsoffentlighederne er ikke-offentlig forankret; de forarbejder råstoffet livssammenhæng og henter deres gennemslagskraft over for de traditionelle offentlighedsformer umiddelbart fra den kapitalistiske produktionsinteresse.«¹⁶

Og for det tredje karakteriseres og udviklingsbeskrives *proletarisk offentlighed*. »Den proletariske offentligheds kategori må kunne udvikles, selv om den ikke svarede til noget empirisk i proletarens livssituation. Men faktisk findes der elementer i arbejderbevidstheden, som af sig selv er rettet mod en sådan proletarisk offentlighed. I denne forstand er den en realitetskategori, som kommer til udtryk i arbejderbevægelsens forskellige modningsgrader. (...) Proletarisk offentlighed betegner følgelig til enhver tid niveauet i arbejderklassens emancipation; den har så mange ansigter som der findes modningsgrader af den proletariske udvikling. Proletarisk offentlighed er ikke, som den borgerlige

14. Ibid s. 17f/9f.

15. Ibid s. 102-105/62f.

16. Ibid s. 12/3.

offentlighed og de produktionsoffentligheder som overlejrer den, kendetegnet ved identiske mekanismer. Snarere ville de udtryksformer, som bestemmer den, være andre ved slutningen af dens udvikling end i den blokerede livssammenhængs udgangssituation.«¹⁷

Utopikategorien

Som allerede sagt har Negt til stadighed arbejdet med analyser af kategorien »den konkrete utopi«, dvs. den kategori hvis grundlag er den reale og kommunisme-anticiperende »samtidige modsigelse«. I den lille artikel fra 1976 »Worin Christen und Marxisten gemeinsame Aufgaben finden können« fremhæver Negt utopikategoriens fundamentale plads i Marx's værk ved at relatere den til hans sandhedsbegreb: »Sandhed er ikke noget givet, som man skulle kunne opbevare, den er heller ikke den eksakte genspejling af virkeligheden; den er derimod noget der procesagtigt skal fremstilles, er altid forbundet med anticipation og realisering af fordringer.«¹⁸ Utopien« er altså ikke en form for bevidsthed, der »følger af«, »afspejler« (eller udelukkes) af »realiteten«; netop i en sådan argumentation fastholdes det »stivnede realitetsbegreb«. Utopien er et begreb for den samtidige modsigelse.¹⁹

Så vidt jeg kan se, forsøger Negt at konkretisere denne kategori for den konkrete utopi – give den begrebsmæssig udfoldelsesmulighed – i *erfaringsbegrebet* i *Öffentlichkeit und Erfahrung*. Dette erfaringsbegreb henter Negt/Kluge hos *Hegel*: »Den dialektiske bevægelse, som bevidstheden udøver på sig selv, såvel som på sin viden som på sin genstand, for så vidt som den nye sande genstand springer ud for den af dette, er egentlig det som kaldes erfaring.« Dette dialektiske erfaringsbegreb betegner det borgerlige samfunds, som ethvert andet samfunds, virkelige forhold og erfaring, uanset om de empiriske subjekter

17. Ibid s. 65f/30f.

18. Oskar Negt: »Worin Christen und Marxisten gemeinsamen Aufgaben finden können«. In: *Keine Demokratie ...* op cit. s. 280.

19. Heraf følger en indirekte kritik af den marx-inspirerede »ideologikritik«. De ideologiske komplekser er *ikke* for Negt éntydige, men modsætningsfyldte. Med et citat fra Marx's kritik af den hegelske retsfilosofi – hvis »substantielle indhold (...) først bliver forståelig og konkret gennem udfoldelsen af kritikken af den politiske økonomi ...« – »Den religiøse elendighed er på én gang udtryk for den virkelige elendighed og protest mod denne virkelige elendighed.« (»Worin Christen ...« s. 279). Og derfor må ideologikritikkens bedrevende irettesættelser kritiseres: Den blotte afmytologisering (af den kristne religion) med dens ødelæggelse af myter, fortællinger, billeder og ritualer, kommer ikke ideologiens (kristendommens) sandhed et eneste skridt nærmere. (jvf. ibid s. 281f).

i disse samfund kender til denne dialektik.«²⁰. Det er dette erfaringsbegreb som danner grundlag for bestemmelsen af offentlighedsformer og offentlighedsformers udvikling; og det er dette begreb som hindrer dem i at stivne i statiske genspejlskategorier. Erfaringen udgør nemlig i sin samfundsmæssige form offentlighedens substans dels som subjekt for denne (dette gælder for borgerskabet især for den borgerlige offentlighed og for proletariatet især for den proletariske offentlighed), dels som objekt for denne (især for produktionsoffentlighedernes vedkommende) og derigennem dels som offentlighedens immanente dynamik.

Overgangsstrategier og organisationsproblemer

De teoretiske overvejelser, som her er refereret, fører Negt videre i nogle strategiske overvejelser for det »nye venstre«, overvejelser som både baserer sig på kritikken af den proletariske bevægelses lejrorganisering og på totalitets- og utopikategorierne.

Det nye venstre udviser iflg. Negt klare tendenser til at kopiere det leninistiske kadrepartis organisationsmodel. Hvorfor? Deis fordi det er nærliggende at reagere mod den vesttyske stats »præventivt kontrarevolutionære strategi« ved at opgive basisarbejdet til fordel for styrkelsen af et angiveligt slagkraftigt og modstandsdygtigt »centralistisk opererende kadreparti«. Dels fordi det nye venstre er en organisering af hovedsageligt intellektuelle; men i bevægelsens selvforståelse forsøges denne kendsgerning ofte benægtet, og et »middel« hertil er det organisatoriske: Man forsyner sig *organisatorisk* – dvs. v.hj. af »arbejderpartiet« som mærkat udadtil og ved hjælp af arbejderistiske ritualer og relationsformer indadtil – med den ønskede identitet.²¹

Herved begår man en fundamental fejl: »En politisk organisation kan ikke vinde sig en identitet (...) gennem blot og bar proklamation af den objektive historiske interesse i revolutioneringen af de samfundsmæssige forhold, i forventning om at subjekterne i en spontan oplysning en dag vil erkende denne interesse som deres egen. (...) Den socialistiske strategi må heroverfor sætte an ved de konkrete behov og interesser og opfatte dem som den materielle løftestang for dannelsen af klassebevægelse.«²² »Hvor partierne ikke griber

20. Negt/Kluge: *Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit s. 23f/11. Hegel-citatet stammer fra indledningen til *Phänomenologie des Geistes*, Stuttgart-Bad Cannstatt 1964, s. 78.

21. Disse overvejelser finder man i artiklen »Zur Dialektik von Erfahrung, Emanzipation und Organisation«, op cit.

22. Ibid s. 450f.

dette basiselement af spontan selvorganisation (...) vil de med forbavsende regelmæssighed blive trængt tilbage i rollen af rene og skære kontrollerende og disciplinerende organisationer. De begynder på at adskille det politisk-organisatoriske element, som findes i selve masseaktionerne, fra massernes erfaringsbasis, for først bagefter og udefra igen at føre det ind i masserne i skikkelse af direktiver og beslutninger.«²³

Negt konkretiserer alternativet til den leninistiske organisationsmodel i den berømte artikel fra 1976, »Keine Demokratie ohne Sozialismus, kein Sozialismus ohne Demokratie«: »Hvis der i det 20. århundrede har eksisteret sådan noget som en konkret utopi, så er det utopien om rådene. I mangfoldige praktiske former for selvorganisering, som afskærer sig fra en éntydig definition der gælder for alle samfundsmæssige situationer, vinder de igen og igen aktualitet, når bureaukratiserede parti- og statsapparater eller repræsentationsorganer i det borgerlige statsmaskineri ikke længere er i stand til at repræsentere store befolkningsgruppers historisk elementære interesser. (...) Disse selvforvaltningsorganer (...) angiver befrielseskampens éntydige retning: kollektivt autonomi og selvrealisering som den omfattende produktionsproces for deres materielle og åndelige liv. Uden denne permanente tilbagevenden til basisorganisering svæver hele den socialistiske konception af demokrati i et tomrum; så mangler den selve det materialistiske grundlag for en radikal kritik af demokratiet som ideologi.«²⁴

Ifølge Negt er denne utopi om ægte demokrati ikke længere abstrakt. Den er blevet nærværende; og derfor må *den* udgøre den socialistiske organiserings immanente drivkraft: »Klassekampen har antaget en ny sanselig kvalitet, kamperfaringerne forbinder sig med bevidstheden om, at den samfundsmæssige rigdom skal være tilgængelig for alle; det klasseløse samfund er blevet gennemsigtigt, ikke blot et hinsides kapitalismen, som man må gøre klar for folk v.hj. af omstændelig indgydelse af fortrøstning og håb; det er blevet sanseligt nærværende for enhver. Derfor er det heller ikke længere i samme omfang som tidligere nødvendigt udefra at tilføre interesserne og behovene en politisk dimension; det er kun nødvendigt at udfolde deres politiske indhold.«²⁵

23. Negt: »Nicht nach Köpfen, sondern nach Interessen organisieren!« In: *Keine Demokratie ...*, op cit, s. 302.

24. Negt: »Keine Demokratie ohne Sozialismus, kein Sozialismus ohne Demokratie«, op cit s. 462f.

25. »Nicht nach Köpfen, sondern nach Interessen organisieren!«, op cit s. 311.

Dobbeltlogikken hos Negt

Nu skal alle de opregnede fortjenester imidlertid ikke skjule, at Negt også på mange måder er *kritisabel*. I hovedsagen vil jeg lade den efterfølgende artikel tale, men lad mig dog kort rekapitulere og supplere.

Hvis vi igen tager udgangspunkt i kritikken af »marx-leninismen« er det et grundkarakteristikum for kritikken, at den ikke er radikal nok. Negt *kritiserer* den stalinistiske »marxisme«, men *ophæver ikke* teoretisk dens tingsliggjorte økonomi-opfattelse. Fordi han fortolker marxleninismen som (alene) et bevidst anvendt manipulationsredskab og ikke som sammenfatning af en real kapitalistisk arbejderrationalitet, kan han kun (teoretisk og politisk) erstatte den med »noget andet«: Han negerer den uden at bevare den. Og fordi Negt ikke bestemmer marx-leninismen til bunds, så bevarer han den samtidig uden at negere den: Han fastholder dens indskrænkede værdibegreb.

Konsekvensen heraf er for det første, at Negt ikke begriber reformismen eller socialdemokratismen som den kapitalistiske arbejderbevægelses rationelle væren. I stedet forstås den som en bevidsthedsform, der er påtrykt udefra: Af arbejderlederne som legitimatorik for partilejren; af produktionsoffentlighederne som omformende udnyttelse af arbejderklassens behov. Og konsekvensen er for det andet, at »alternativet« til økonomismen bliver et *supplement*: Økonomitingsligheden indgydes menneskelighed, socialitet ved at blive *tilført* en anden-logik, logikken for forholdet mellem mennesker.

Denne erstattende suppleringsmanøvre kommer klart frem i et identificerende referat af *Lelio Basso's* teoretiske grundlag. Negt skriver, at Basso udfolder den konkrete totalitets kategori »i konceptionen om to antagonistiske logikker – herskabsstabiliseringens logik og den revolutionære proces's logik.« På den ene side findes der en kategori for »profitlogik og systemintegration« (som det altfavnende hedder), på den anden side en kategori for den revolutionære kamp, den »antagonistiske logik« til kapitalens logik. Det betyder, at »det bestående system (...) alene (vil kunne blive opløst) af en slags materiel modlogik, som er i stand til at udstråle en endnu stærkere aggregatkraft.«²⁶

Hvad består denne dobbeltlogik-konception af hos Negt? Der er nok ingen tvivl om, at *for* Negt er den en historisk materialisme for kapitalismen, dvs. at den antagonistiske logik, »modlogikken«, ikke er naturfunderet, men opfattes som et produkt af kapitalismen, som den antagonistiske logik, som kapitalismen

26. Negt: »Bassos dialektische Konzeption der zwei antagonistischen Logiken«, op cit s. 189.

selv producerer. »Jeg betoner«, skriver Negt om grundlaget for modlogikken: »Den er ikke noget subjektivt supplement til det Marxske værk, men derimod intet andet end den virkelige gennemførelse af et Marxske program, der ganske vist har en subkutan struktur i *Kapitalen*, i *Grundrids* og i andre skrifter.«²⁷

Dog er der også grundlag i Negts værker for at fortolke dobbeltlogikken som – i modstrid med Negts intention – en *historisk materialisme for verdenshistorien*. Herved lægges et diktum om at al hidtidig historie har været historien om kampen mellem undertrykkere og undertrykte ind over kapitalismen som en uspecifik fortolkningsramme for denne. Til støtte for en sådan opfattelse finder man Negt/Kluges bestemmelse af »formidlingsammenhængene mellem arbejde, herredømme og den samfundsmæssige organisering af driftsgrundlagene«. Den komplicerede sammenfletning af disse elementer, som er det fundamentale emne for *Öffentlichkeit und Erfahrung*, kan under visse omstændigheder bestemmes forenklet: Negt/Kluge ønsker »... at foretage en relativt enkel adskillelse, som er mulig at foretage på højere organiserede trin af produktivkræfterne: Mellem en – uanset hvor sammensat og samfundsmæssig – erkendelsesevne, som orienterer sig i forhold til nødvendigheden af at ændre menneskenes livsskæbne, en evne som alle undertrykte mennesker har, og en erkendelse som har konstitueret sig herredømmets indre opbygning ...«²⁸ Denne »enkle adskillelse« minder til forveksling om Bassos dobbeltlogik og fremlægges – som citeret – som en verdenshistorisk klassekampsskabelon som også har gyldighed for kapitalismen.

Men så melder spørgsmålet sig: Hvad er substansen i denne verdenshistoriske modlogik? Det er nærliggende at svare, at denne substans – med eller mod Negts intention – er naturbaseret, dvs. baseret på et natursubstantielt grundelement i den menneskelige subjektivitet.

Det er denne artikels standpunkt, at Negts værker på forskellige steder retfærdiggør begge de anførte fortolkningsmuligheder.²⁹ Når jeg i det føl-

27. Negt: »Zur Dialektik der Übergangsperiode in Westeuropa. Lelio Bassos Konzeption der revolutionären Transformation.« In: *Pro Kla* 34, Berlin 1979 s. 6.

En tilsvarende afstandtagen fra antropologikken finder vi i *Öffentlichkeit und Erfahrung*, hvor Negt/Kluge skriver: »Det »menneskelige væsen« er ikke en natursubstans som det i Rousseaus forstand er mulig at vende tilbage til, som altså bare er forkrøblet under kapitalismen.« (*Öffentlichkeit und Erfahrung*, op cit s. 486/305.

28. Negt/Kluge: *Öffentlichkeit und Erfahrung*, op cit s. 50f/23f.

29. Lars-Henrik Schmidt fremhæver i *Socialisationskritik og politisk praksis* denne uklarhed: Han påpeger, at man hos Negt/Kluge finder »en variant af den indre natur«, f.eks. i begrebet »Blok af proletarisk liv«. Dog er denne »blok« iflg. Schmidt »ikke et udgrænset område, men blot det *producerede* område, som er nødvendigt for arbejdskraftens reproduktion. Sådan fremtræder det i det mindste nogle gange hos Negt; men andre gange optræder denne *blok* faktisk som en *art autencitet* som interfererer med en borgerlig ovelejring; (...) Negt er altså ikke helt fri for en *omklamringsteori*.« (Lars-Henrik Schmidt: *Socialisationskritik*

gende fastholder den sidstnævnte fortolkningsmulighed skyldes det således ikke, at Negt éntydigt placerer sig dér; jeg gør det dels for at påpege dobbeltlogikkonceptionens umiddelbare uklarhed og for herigennem at understrege vigtigheden af at realisere den (endnu ikke indløste) erkendelsesintention, som Negt har formuleret; dels gør jeg det for at fremhæve – hvad jeg opfatter som – dobbeltlogikkonceptionens immanente teoretiske konsekvenser.

Dobbeltlogikkonceptionen er *ikke* en historisk materialisme for kapitalismen, som systematisk er udarbejdet på grundlag af kritikken af den politiske økonomi, dvs. på baggrund af Marxs bestemmelse af kapitalen som form for forholdet mellem proletariat og kapitalistklasse og som determinationslogik for den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces i det borgerlige samfund. Den er ikke en historisk materialisme for kapitalismen: Dertil er den for uspecifik. Den er ikke en udfoldelse af Marxs bestemmelse af arbejdets formelle og reelle subsumtion under kapitalen: Dertil bruges den om for mange forskellige genstandsområder i det borgerlige samfund. Den betegner således ikke et erkendelsesmæssigt fremskridt i forhold til Marx. Tværtimod forekommer den at være et tilbagefald til ungdomsskrifternes erkendelsesstandpunkt, hvor et ricardiansk værdibegreb *kombineredes* med en klassekampsskabelon. Derfor er Negt ikke i stand til at indløse sit erkendelsesprogram, men falder tværtimod undertiden tilbage i en naturfunderet bestemmelse af den til kapitalens logik antagonistiske modlogik.

og politisk praksis. København 1978. S. 82f.) Svagheden ved Schmidts kritik af Negt er, at han bliver stående ved konstateringen af denne uklarhed og ikke søger dens teoretiske produktion.

Et karakteristisk eksempel på denne »uklarhed« leverer Negt/Kluge i deres analyse af »fantasivirksomhed som produktionsform for autentisk erfaring«: »Levende arbejde har, ved siden af den merværdiproduktion som afpresses det, i hele den hidtidige historie drevet egen produktion – i fantasien.« Forklaringen på denne fantasiproduktion er hos Negt/Kluge, at »da levende dialektisk erfaring ikke kan udholde denne virkelighed, samles den knugende del af den i fantasien ...«; »den opstår som nødvendig kompensation for erfaringen af den fremmedgjorte arbejdsproces.« (*Öffentlichkeit und Erfahrung*, op cit s. 66f/31) *Tilsyneladende* bestemmer Negt/Kluge her »fantasivirksomheden«s samfundsmæssige produktion. Men *reelt* forudsætter de en antropologisk substans af »levende dialektisk erfaring«, der støder sammen med en »fremmedgjort virkelighed« og herigennem fremkalder »fantasivirksomhed«.

Dobbeltlogikkens teoretiske og strategiske implikationer

Argumentationen ovenfor lød: Fordi Negt fastholder indsnævringen af værdibestemmelsen som værdisubstans og værdistørrelse, dvs. fordi han ikke begriber værdi som *form* – form for sociale relationer mellem mennesker og mellem klasser – så må han, for at gennemføre sit program om at overvinde marx-leninismens økonomitingslighed og dens udgrænsning af forståelsen af det borgerlige samfund som en materiel og immateriel reproduktiv totalitet til fordel for en deterministisk afspejlingsteori, *supplere* økonomikategorien med en subjektivitetskategori. Teorien om det borgerlige samfunds totalitet, om klassekampen og om den konkrete utopi og revolutionen bliver dermed teorien om *dobbeltlogikken*, dvs. om sammenstødene mellem »profitlogik« og »subjektivitetslogik« (jvf. afsnit a.), om den gentagne undertrykkelse af den »ægte subjektivitet« (jvf. afsnit b.), og om subjektivitetens utopiske anelser om sig selv og den revolutionære virkeliggørelse af den menneskelige kategori (jvf. afsnit c.). Alle disse analyser artikulere sig strategisk i en bestemt overgangsstrategi (jvf. afsnit d.).

a. Offentlighed og erfaring: En teori om dobbeltlogikken

Når Negt og Kluge i *Öffentlichkeit und Erfahrung* søger at realisere programmet om at begribe totaliteten af samfundsmæssige forhold mellem mennesker så sker det *ikke* gennem en videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi frem mod en historisk materialisme for kapitalismen. Det sker derimod v.hj. af det dobbeltlogiske bestemmelseskema. Og herigennem bliver såvel totaliseringsbestræbelsen som kritikken af tingsliggørelsestendensen let: Totaliseringen sker igennem en generalisering af dobbeltlogikken, idet enhver modsætning mellem noget og noget andet kan indsættes i dette fortolkningsskema.³⁰

30. Lad mig nævne et eksempel på denne generaliserende totalisering: Den industrielle produktionsrytme står i modsætning til det, som Negt/Kluge kalder »det levende arbejdes tidsstruktur, som kommer til udtryk i kvalitativ historisk tid«. »Da der herved opstår et objektivt skin af at al nyttig produktiv virksomhed forløber inden for dette industrielle tidsskema, består tendensen til også at *overføre* det til alle andre samfundsmæssige livsområder. Det lader sig aflæse i den tidsmæssige parcellering af massemedie-programmerne, i opdragelsesprocessens time- og årsinddelinger. Det *overlejrer* også den tidlige produktionsfase af varen arbejdskraft i familien, mor-barnbindingen, hvis virkelige, førindustrielle struktur, som beror på menneskelige relationer mellem barnet og dets urobjeker, *overlejrer* af tidsmæssige inddelingsmekanismer, f.eks. tidsskemadressuren når det gælder tilfredsstillelsen af barnets behov«. (*Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit s. 45f/21; mine kursiveringer). Udtryk som »overføre« og »overlejrer« signalerer en *mangel* på analyse af f.eks. massemedieprogrammernes og opdragelsesprocessens samfundsmæssighed.

Det betyder at den kapitalistiske totalitet, de kapitalistiske lønkampe, kapitalismens revolutionære ophævelse osv. ikke kan begribes på grundlag af kritikken af den politiske økonomi, som jo – iflg. en sådan forståelse – kun er videnskaben om *kapitalens* bevægelseslogik. Denne logik må – stik imod Negts forbehold – modstilles af subjektivitetens bevægelseslogik³¹, og først igennem analysen af sammenstødet mellem disse to logikker kan totalitets- og sammenstødsanalyserne foretages. I et konkluderende afsnit af *Öffentlichkeit und Erfahrung* skriver Negt og Kluge: »Med sit »materialistiske instinkt« følger kapitalen en tiltagende abstraktions vej. Den har en tendens til at skille sig fundamentalt fra alt det der som rent menneskelig kvalitet står i vejen for værdiøgningsprocessens højere organisering – fra brugsværdier, menneskelige behov, arbejdernes interesser, sluttelig selve den borgerlige klasse, som har frembragt kapitalismen, osv. Kunne kapitalen følge denne vej til et helt igennem dødt system, til en stadig renere fremstilling af ejendoms- og kapitalforholdet, så ville muligheden for at forevige de bestående herredømmeforhold foreligge. Men for at bevæge sig fremad på denne vej må den i stadig større omfang optage livsforhold, levende arbejde, menneskelig råstof. Kapitalismen er henvist til at »forurenes« af mennesker. Dette udgør dens ekstreme labilitet.«³²

Dette skema får konsekvenser for »klassekampsanalysen«, fordi alle slags modsætninger kan bringes ind under det brede skema. Konflikterne i det borgerlige samfund bliver konflikter mellem »en bevidsthed hos alle undertrykte om at ændre livsskæbne« co. »herredømmeerkendelsen«; mellem »det videnskabelige hovedarbejdes sensibilitet« co. »specialisering og instrumentalisering«; mellem »videnskabens mimetiske grundlag« co. »den rationelle videnskabs instrumentarium«; mellem »den autentiske fantasivirksomhed« co. »den trøstesløse virkelighed«; mellem »den stærke natur eller barnlige selvbevidsthed« co. »den unaturlige erfaringsoverbygning«; etc.³³ Ud fra sådanne

31. Jvf. *Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit. s. 64/30: »Detsom negeres af denne erfaringsoverbygning (bestående af »produktionsvirksomhedens samkøvsformer, hverdagsadfærden og frem for alt (...) massemediene«, LQ) må have en uhørt stærk natur eller barnlig selvbevidsthed for at stå imod det samfundsmæssige tryk, som sættes over for arbejderne i den offentlighed, som de selv ubevidst-kollektivt medproducerer.« (mine kursiveringer).

32. *Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit. s. 309/186.

33. Et for mig at se grotesk eksempel er bestemmelsen af den teoretiske erkendelsesinteresse som beroende på en undertrykt seksualinteresse: »Det materielle grundlag for videnskabens eller teoriens erkendelsesvirksomhed, som arbejdsdelt er sat uden for produktionsprocessen, ligger først og fremmest i det driftsøkonomiske faktum, at seksualinteressen (som nysgerrighedens og erkendelsesdriftens motor) allerede i det tidligste socialisationsstadium bliver hæmmet og igennem en række videre opdragelses- og socialisationsprocesser i den højere skole og det videnskabelige studium bliver holdt tilbage med stadig flere sublimeringsydelser som resultat.« (*Öffentlichkeit und Erfahrung* op cit. s. 54/25) – I øvrigt stammer alle de anførte eksempler fra bogens 1. kap.

»klassekampsanalyser« formulerer der sig umiddelbare alliancemuligheder mellem arbejdere og pædagoger, forskere, forældre, dvs. persongrupper som enten mærker den kapitalistiske undertrykkelse særlig hårdt eller står i særlig nærkontakt til den autentiske subjektivitet.

Det dominerende emne i *Öffentlichkeit und Erfahrung* – de moderne såkaldte *produktionsoffentligheder* og den borgerlige offentligheds gradvise underordning under disse »*produktionsoffentligheder*« – fortolkes efter samme recept: Det er »... menneskenes interesse i et meningsfuldt liv og dele af deres bevidsthedsvirksomhed« der fungerer »som råstof, som bearbejdes gennem offentlighedsarbejde, ideologiproduktion og »tilværelsesomsorg« – den sidste særlig i form af pluralistisk udlignede fritids- og bevidsthedsprogrammer – for at opbygge en industriel program- og legitimationsfacade.«³⁴

b. Dobeltlogikken og den tyske socialisationsteori

Dette dobbeltlogiske paradigme er ikke enestående for Negt og Kluge. Tværtimod har det dannet fortolkningsgrundlag for den marxistiske *socialisationsteori*, som siden begyndelsen af 70'erne er vokset frem især omkring Hannover. Allerede først i 70'erne erklærede *Brückner* og *Krovoza* i et videnskabspolitisk programskrift, at »en kritisk reception af kritikken af den politiske økonomi, dvs. en reception som svarer til sit objekt, kun (kan) bidrage til konstitueringen af dette metaniveau i vores praksis, hvis den genoptager den revolutionær-antropologiske dimension i kritikken af den politiske økonomi, som siden Marx har været tilsidesat, ja næsten glemt.«³⁵ Og allerede dengang var det også dette kritisk-antropologiske fundament som dannede grundlaget for kritikken af den leninistiske partitype: *Fejlen* ved denne partitype var, at den svigtede de kapitalisme-kritiske driftsstrukturer og kastede sig i armene på kapitallogikkens præstations- og hierarkiseringsprincipper.

Fortolkningsskemaet er blevet udfoldet i *Krovozas* socialisationsteori. For ham er socialisationsprocessen karakteriseret ved en egen-rytmik – den »ikke-kumulative« – fordi den bearbejder en særlig genstand: Den indre natur. »Forholdet til »indre natur« i socialisationsprocessen må, hvis den skal lykkes, bringe andre produktionsmåder i anvendelse end det industrielt-kapitalistiske forhold til »ydre natur«. Socialisationsprocesser udgør et område med

34. Ibid s. 44/20.

35. Brückner/Krovoza: *Was heisst Politisierung der Wissenschaft und was kann sie für die Sozialwissenschaften heissen?* Frankfurt a.M. 1972, s. 20.

en egen logik og materialitet ...«³⁶ Krovozas undersøgelsesobjekt er sammenstødet mellem denne logik og så den kapitalistiske – den kumulative – procesrytme, og sidstnævntes trussel om at udlette den første. Krovoza skriver meget åbenhjertigt om dette fortolkningsskema: »Antagelsen af en sådan dialektik i det menneskelige arbejdes produktivkraft under kapitalismen forudsætter en positiv antropologi, ikke blot fordi den udgør immanente skranke for indgreb i og tilegnelse af 'indre natur'; men også den strukturelle forskel mellem socialiserende og industrielt værdiskabende produktionsmåde og den kendsgerning, at de i den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces ikke er endegyldigt gensidigt udvekslelige eller opløselige i hinanden indicerer denne tendens.«³⁷

c. Dobbeltlogikken og utopibegrebet

Som ovenfor nævnt er det Negts intention at bestemme utopien som en samfundsmæssig, dvs. ikke-abstrakt kategori. Men også her er det vanskeligt at afgøre, om Negt i realiteten holder sig fri af antropologikken.

For Negt er *rådene* det 20. århundredes utopi. Men i hvilken forstand? Som det formidlede nye, eller som institutionalisering af en naturtilstand?

På den ene side har Negt ret i, at 2. og 3. internationale »marxisme« har indsnævret revolutions- og kommunismeforestillingerne til økonomisk-magtpolitiske problemstillinger angående erobringen af staten og afskaffelsen af den private kapitalejendom og til etableringen af en »fornuftig« produktionsmåde i samfundet.³⁸ Og han gør ret i at fremhæve, at kommunisme-utopien dels er *konkret* og dels *radikal*. Den er konkret, fordi den forbinder sig med proletarietets krav og drømmefantasier i klassesamfundet³⁹. Og den er radikal, fordi den ikke handler om en fornuftiggjort eller modificeret kapitalistisk produktion og fordeling, men om selve produktionen af relationsformer, om »udviklingen af de menneskelige produktivkræfter, dvs. udviklingen af den menneskelige naturs rigdom som mål i sig selv.«⁴⁰

36. Alfred Krovoza: »Zum Sozialisationsgehalt der kapitalistischen Produktionsweise.« In: Leithäuser/Heinz (Hg.): *Produktion, Arbeit, Sozialisation*. Frankfurt a.M. 1976, s. 70. Dansk: *Produktion, arbejde, socialisation* (oversat af Hanne Møller og Nina Lykke), Viborg 1977 s. 133f. Oversættelsen rettet.

37. Ibid s. 76, dansk s. 139f. Oversættelsen rettet.

38. Oskar Negt: »Erbschaft aus Ungleichzeitigkeit und das Problem der Propaganda.« In: Negt: *Keine Demokratie ohne Sozialismus ...* op cit. S. 254f.

39. Negt: »Ernst Bloch – der deutsche Philosoph der Oktoberrevolution.« Op cit. S. 237.

40. Negt: »Erbschaft aus Ungleichzeitigkeit ...« op cit s. 254.

På den anden side tenderer Negts gengivelse af råds-utopien mod at være utopien om en lykkelig naturtilstand. Dels forbinder han rådsorganiseringen med alment-historiske aktiviteter, dels gør han den til realiseringen af en urtilstand: »... Overalt hvor de gamle herskabssystemer er udhulet eller karakteriseret af sammenbrud (...) opstår der former for selvorganisering af livssammenhænge, som undgår kompromistaktikker og stiller sig på tværs af den hierarkiske samfunds- og statsopbygning. Deres revolutionære kraft henter sådanne bevægelser, også selv om forholdenes objektive umodenhed er gennemsigtige for dem og deres fiasko er forudsigelig, ikke mindst fra den erindrende genoplivelse af urdemokratisk lighed og selvregulering.«⁴¹

d. Dobbeltlogikken og den politiske strategi

Den dobbeltlogiske konception har haft mange udgaver op gennem den marxistiske teoris historie. Dog er det efter min mening karakteristisk, at den ofte har fungeret som bannermærke for en (mere eller mindre militant) *reformistisk* strategi. Her har den givet teoretisk fundament til en opfattelse af den kapital-antagonistiske logiks kamp mod og gradvise sejr over kapitallogikken.

En karakteristisk udgave af opfattelsen leverede den engelske Labour-minister *John Strachey*. Han mente i 1956 at kunne »modificere« Marx, fordi denne havde stirret sig blind på *kapitalens logik* og derigennem glemte eksistensen af en modlogik: *Arbejderklassens behovslogik*: Ganske vist havde fokuseringen på »kapitallogikken« historisk raison i midten af 1800-tallet, men i efterkrigsperioden var arbejderbevægelsen blevet så stærk, at *dens* »logik« var i færd med at opveje kapitalens logik: »Hvis kapitalismen havde fungeret automatisk i overensstemmelse med de ortodokse økonomers bøger i stedet for at være konfronteret med arbejderbevægelsens mod-magt, så ville den bestemt have tenderet mod at reservere hele forøgelsen af rigdom til en lille klasse af privatejere. Men denne tendens er – i de udviklede kapitalistiske samfund, men ikke andre steder – blevet stækket af særlige ikke-økonomiske kræfter, hvis eksistens Marx overså.«⁴²

Her vil vi imidlertid se på det »nye venstre«, hvis dobbeltlogikkonception er blevet tydeligt og repræsentativt formuleret af den italienske socialist *Lelio Basso*⁴³. Basso definerer dobbeltlogikken »klassisk«, nemlig som modsætning-

41. Negt: »Keine Demokratie ohne Sozialismus, kein Sozialismus ohne Demokratie.« Op cit. s. 463.

42. John Strachey: *Contemporary Capitalism*. London 1956. S. 110.

43. Basso har – som allerede antydnet – haft stor indflydelse på det tyske venstre.

gen mellem produktionsforhold og produktivkræfter: »Inden for det kapitalistiske samfund er der (...) en permanent revolutionær dialektik på færde, som udspringer af modsætningen mellem produktionsforhold og produktivkræfter.« Denne dobbeltlogik rykkes imidlertid snart ud af sit fundament i produktionsforhold/produktivkraft-modsætningen: Dels gøres den som allerede nævnt til »en permanent revolutionær dialektik«, dels generaliseres den til en subsumtionslogik for det borgerlige samfund i dets totalitet: »Den økonomiske samfundsformation (...) besidder en indre kohærens, som tenderer mod at underkaste alle komponenter under systemets logik, som er profittens logik. Enheden mellem basis og overbygning, udviklingen af ideologier som mystificerede gengivelser af realiteten, underordningen af de laveste klasser under den herskende klasses ideer, borgerliggørelsen af arbejderne og den deraf følgende tilslutning fra arbejderne til et regime, der udbytter dem, osv. er kun eksempler på denne indre logiks konstante bevægelse, som også søger at reducere arbejderklassen til værdiens fællesnævner, i hvilken kapitalismens natur udtrykker sig.«⁴⁴

Efter min opfattelse tydeliggør denne generalisering af dobbeltlogikken Negts kapitalisme-konception, men den adskiller sig ikke principielt fra den. Og konsekvenserne er også de samme: Dels er den kapitalistiske krise og den socialistiske revolution en altid latent mulighed: »... den konflikt, som udspringer af denne konflikt, kan hvert øjeblik fremkalde politiske kriser, som ender i proletariatets magtovertagelse.«⁴⁵ Dels opfattes staten som en i sig selv ubestemt magtfaktor, der står uden for, men virker ind på dobbeltlogikkens kraft-strukturer. Således konkluderer Basso, »... at retten derfor i første linje er et instrument i hænderne på den stærkeste (den herskende) klasse, men at det ville være forkert at forstå dette på en afsluttet og statisk måde, da klassekampen tenderer mod at forandre kraft-forholdet mellem klasserne. Det er følgelig helt igennem tænkeligt, at det lykkedes for arbejderklassen i dens kampe (mere alment: Produktivkræfterne i deres udvikling) at vinde indflydelse på retssystemet og derigennem at indføre antagonistiske elementer i den kapitalistiske logik på en sådan måde, at den inden for selve retsordningen stimulerer denne konflikt mellem de to gensidigt modsigende logikker ...«⁴⁶

Den strategiske implikation af denne kapitalisme-konception – som kan *sammenfattes* i værdibestemmelsen, jvf. den nævnte fastholdelse af værdisubstans-bestemmelsen og den udvendige supplering med en subjektivi-

44. Lelio Basso: »Die Rolle der Legalität in der Phase des Übergangs zum Sozialismus«. In: Lelio Basso: *Gesellschaftsformation und Staatsform. Drei Aufsätze*. Frankfurt a.M. 1975. s. 145.

45. Ibid s. 148.

46. Ibid s. 153.

vitetslogik i stedet for en rekonstruktion af værdiformsbestemmelsen – er en såkaldt *revolutionær reform-strategi*. Da enhver konflikt i kapitalismen er et udtryk for den antagonistiske modlogiks kamp mod kapitallogikken er der ikke nogen principiel forskel mellem reformkampe og revolutionær kamp. Tværtimod kan man trække en kontinuert linje fra de spædeste reformkampe til den afgørende »magtovertagelse«, hvis udvikling alene beror på modlogikkens voksende styrke og selvbevidsthed: »... den autentiske revolutionære (adskiller sig) fra reformisten ved evnen til subjektiv indgriben i samfundets objektive udviklingsprocesser; ved brugen af de samfundsmæssiggjorte produktivkræfters opsving imod de kapitalistiske produktionsforhold; ved evnen til i hver fase og hvert moment af kampen at træffe konsistente afgørelser og fastholde en socialistisk strategi. Med denne strategi må enhver af bevægelsens aktioner koordineres og forstås som en del af helheden, hvad enten de er fredelige eller voldelige, drejer sig om kultur eller lovgivning, om skabelse af modmagt eller erobring af de borgerlige magtmidler; især må enhver taktisk bevægelse og enhver forsigtighedsforanstaltning underordnes under den, fordi de kun kan forblive uødelagte, hvis de føres strengt under en strategi. På denne måde bliver der inden for det kapitalistiske samfund skabt eller forstærket en logik, som forener alle socialistiske tendenser i sig ...«⁴⁷

Negt tilslutter sig eksplicit denne opfattelse. I artiklen »Zur Dialektik der Übergangsperiode in Westeuropa – Lelio Bassos Konzeption der revolutionären Transformation« skriver han – med et Basso-citat – at »uden den daglige kamp kommer det aldrig til slutkampen: Uden kampen om reformer får vi ingen revolution. Den socialistiske revolution er slutpunktet på en proces, som kommer i stand efter mange små skridt.«⁴⁸

Heraf følger en opfattelse af det »revolutionære parti«s funktion, der adskiller sig fra den elitære forståelse. Substitutionalistiske tendenser skal kritiseres, og i stedet skal partiet fungere som den faktor, der fastholder subjektivitetslogikkens frigørende og kapital-nedkæmpende udviklingsretning: »... den revolutionære værdi af en politisk strategi består hverken i de teoretiske præmissers renhed eller i kravenes demonstrative radikalitet, men derimod i evnen til at adskille masserne fra den kapitalistiske logik og til at forandre virkeligheden gennem bevidst indgriben i socialistisk forstand ...«, skriver Negt⁴⁹. Forskellen mellem det socialdemokratiske og det revolutionære parti består iflg. Basso i, om man glemmer »fjernmålet« i de dag-

47. Ibid s. 164. Jvf. også s. 147.

48. Negt: »Zur Dialektik der Übergangsperiode in Westeuropa – Lelio Bassos Konzeption der revolutionären Transformation.« In: *ProKla* 34, Berlin 1979 s. 9.

49. Ibid s. 10.

lige kampe eller om man hele tiden husker at sætte disse i rapport til den endelige kamp.

Herhjemme har opfattelser af denne type været formuleret i *Den lange vej gennem krisen*⁵⁰ og – i forlængelse heraf – i KF's brud med den leninistiske tradition og dets deraf følgende overvejelser om overgangsstrategier for den udviklede kapitalisme; disse overvejelser er blevet sammenfattet i Bent Moos's artikel »Vejen til socialisme i Danmark«. Også i disse skrifter finder man en kriseopfattelse, som beror på en altid latent modsætning mellem kapital og »indre« og »ydre« naturskranker. Også her er der en lige linje mellem den fremtidige kommunisme og kampene i dag, thi »det er kun kommunismen, der betyder realiseringen af alle radikale behov for et nyt liv, der i dag eksisterer hos de udbyttede og undertrykte ...«⁵¹ Og også her kan og skal partiet »præge alle de forskellige forsvarskampe og bevægelser i samme, offensive retning ...«⁵²

Dobbeltlogikken og kritikken af antropologikken

a. Hans Jøren Thomsens formulering af dobbeltlogik-konceptionen

Mig bekendt blev dobbeltlogik-konceptionen første gang lanceret eksplicit herhjemme af *Hans Jørgen Thomsen* i et hæfte med titlen *Dobbeltlogikken i den marxske videnskab og nogle videnskabsteoretiske konsekvenser heraf*. Heri tog han udgangspunkt i en kritik af Schanz's omfangslogiske bestemmelser, som Thomsen karakteriserede som »éndimensionale«. Når man »erkendelsesteoretisk nedlægger forbud mod at sige noget om det subsumerede grundlag for kapitalen andet end at det er subsumeret i forskellig grad og i forskellige former – så gør man noget metodologisk afgørende (nemlig præciseringen af subsumtionsformernes specificitet) til en erkendelsesteoretisk blokering af muligheden for at sige noget alment om det stofflige grundlag for kapitalens subsumtion.«⁵³ Ifølge Thomsens må man ganske vist »fastholde, at kapitalen

50. Flemming Arentoft m.fl.: *Den lange vej gennem krisen*. Århus 1976.

51. Bent Moos: »Vejen til socialisme i Danmark.« In: *Vejen til socialisme nr 3*, juni 1977. S. 8.

52. In: *Vejen til socialisme nr 11* s. 26. Jeg har behandlet problematikken mere indgående i artiklen »Reformismen og den danske venstrefløj« in *Kurasje 21*, København juni 1979, jvf. s. 141-152.

53. Hans Jørgen Thomsen: *Dobbeltlogikken i den marxske videnskab og nogle videnskabsteoretiske konsekvenser heraf*. Århus 1976. s. 4f.

under kapitalistiske produktionsbetingelser realiteter er det almene, det overgribende subjekt par excellence.⁵⁴ Men man må ikke glemme, at der *også* altid eksisterer en »brugsværdilogik«, som det er muligt at begribe »alment«. Den kapitalistiske virkelighed er resultatet af sammenstødet mellem de to logikker, på den ene side »den almene kapitallogik« der udgør en »transcendental ramme«⁵⁵, på den anden side »det brugsværdilogiske fundament for kapitalens subsumtion«⁵⁶. Resultatet er en tredje-logik: »Den kapitalistiske virkelighed er en sådan »tredje« blandingsdannelse mellem det abstrakt-almene og det konkret-almene.«⁵⁷

b. Lars-Henrik Schmidts kritik af antropologikken

I *Socialisationskritik og politisk praksis* kritiserer Lars-Henrik Schmidt som allerede anført Negts »tendenser« til antropologik. Mere generelt tager han afstand fra begrebet »... om en »indre natur« – en modstandsblok, som modsætter sig en omklamring, og som kan være udgangspunktet for en kritik, da den ikke er total omstruktureret.«⁵⁸ Dels er udsagnene om antropologiske konstanter postulatoriske, dels giver de – i den kritiske identifikation med natursubstansen – anledning til »nostalgiske« kapitalisme-kritikker.

Videre fremhæver Schmidt med sans for komikken de konsekvenser, som det kan have når man på den ene side er teoretisk »tvunget« til »antropologik« og på den anden side fra positivismekritikken har en indbygget afsky for samme. Resultatet »bliver da en balancegang mellem at hævde, at omklamringsteknikkerne strukturerer i den indre naturs uendelige plasticitet, og så at der skulle findes nogle medfødte potentialer eller en grundkerne. Man kan formulere sig så snedigt, at man hverken kommer til at hævde, at den indre natur er total struktureret, eller at der findes medfødte potentialer, eller at der findes en uendelig plasticitet.«⁵⁹

Men hvad er Lars-Henrik Schmidts *alternativ* til denne elendighed? »Når jeg taler om omklamringsteori«, skriver han i en note, »er det for at karakterisere en bestemt udgave af den marxske teori, som ikke når længere end til en forståelse af den formelle subsumtion under kapitalen. Kapitalens subsumtion – som jo er økonomikritikkens begreb for den samfundsmæssige syntesis' ordnings- og prægningsseffekt – bliver aldrig andet end en omklam-

54. Ibid s. 4.

55. Jvf. ibid s. 19 og s. 25.

56. Ibid s. 22. Jvf. også s. 25.

57. Ibid s. 6.

58. Lars-Henrik Schmidt, op cit, s. 120.

59. Ibid s. 121.

ring: den lægger sig rundt om det pågældende materiale og sætter det i en ordnet relation til andre materialer, men den bliver aldrig til en prægning af materialet. Ved overgangen fra en formel subsumtion, hvor kapitalen blot overtager og omklammer, til en reel subsumtion, hvor kapitalen bliver direkte strukturerende i materialet, ser man radikaliteten i samfundsmæssiggørelsen. Omklamringsteorien kan altid stille sig på det omklamredes standpunkt, og kan finde sin kritik i denne placeringen; når man går ind for den radikale position, er det desuden nødvendigt med et mere radikalt kritikbegreb, som ikke blot ser omklamringstens repressivitet.«⁶⁰ Alternativet til omklamringsteoriens formelle subsumtion under kapitalen er altså *den reelle subsumtion* under kapitalen.

Hermed begår Lars-Henrik Schmidt en fejl. Han tager udgangspunkt i en *normativ* afstandtagen fra autenciteten i stedet for at kritisere den tankefigur som *producerer* autencitet. Og denne tankefigur konstitueres af opfattelsen af kapital som i sig selv fri for menneskelighed, dvs. som en tingslighed der må opsøge mennesker for at kunne bevæge sig. Ved at udskifte den formelle subsumtion med den reelle slipper Schmidt ganske vist fri fra autenciteten som en *ex post* kategori (dvs. som en heller ikke i det færdige resultat totalt omstruktureret modstandsblok). Men han fastholder det tingslige kapitalbegreb. Herved tvinges han til at reformulere dobbeltlogikken som teoretisk grundfigur. Den videnskabelige focusering rettes igen mod konflikten mellem den naturgivne subjektivitet (omend nu som *ex ante* kategori) og den subsumtive kapitallogik⁶¹.

c. John Mortensen m.fl.s kritik af antropologikken

En anden dobbeltlogisk kritik af antropologikken finder vi i John Mortensen m.fl.s store artikel »Affirmation eller emancipation«: »Den marxistiske kritik kan ikke hypostasere en i sin kerne »sund« eller »ubeskadiget« subjektivitet

60. Ibid s. 87f.

61. Denne halvhjertede »radikalisering« af dobbeltlogikken resulterer i nogle uklare formuleringer. Et karakteristisk eksempel herpå er Schmidts kritik af hannoveranernes omklamringsteoretiske analyse af arbejdskraften. Man skulle ikke snakke om tendensen »til at *ødelægge* arbejdskraften«, men rettere til at »*danne* arbejdskraften« (s. 113). Det konsekvente alternativ til den traditionelle socialisationsteori er dermed at opfatte dannelsen af arbejdsevne som en *produktion* af varen arbejdskraft. Dette indser LHS (s. 70 og 71). Han indser også, at man derved ville være »lykkeligt sluppet fra »den indre natur« som problem« (s. 71). Alligevel viger han tilbage fra en så »radikalistisk fastholden af vareformen« (Ibid), fordi man i så fald angiveligt ikke får »personerne, individerne, det ikke-identiske« med (s. 72).

som den revolutionære negations udgangspunkt og grund«⁶², skriver de i en klar afstandtagen fra antropologikken.

Den hermed sammenhængende kritik af de strategiske implikationer stemmer overens med, hvad der er anført ovenfor; det gælder f.eks. artiklens udførlige kritik af den socialhistoriske tendens og af de strategiske formuleringer i *Den lange vej gennem krisen*. Og endelig fører artiklen også – som ovenfor – denne kritik tilbage til et »objektivistisk« økonomibegreb.

I udfoldelsen af denne kritik – hvor forfatterne inddrager den såkaldt »kapitallogiske« tendens – bliver John Mortensen m.fl. imidlertid uklare. Kritikken af kapitallogikken adskiller sig ikke meget fra Negts kritik af marx-leninismens »økonomisme«. Kapitallogikerne – og hermed tænker Mortensen m.fl. på »Proklagrupperne« og »Kurasjegrupperne« »... reducerer – tendentielt – de økonomikritiske kategorier til *rene formkategorier*.« Og som »rene formkategorier« er de »berøvet deres kritiske dimension«.⁶³

Problemet er, at denne kritik af »kapitallogikken« ikke er overvældende prægnant, fordi Mortensen m.fl. ikke præciserer, hvad de forstår ved »rene formkategorier«. Det er derfor heller ikke noget, der taler for, at de rammer kapitallogikken – eller: Kurasjegruppens »kapitallogik« – *som sådan*. Derimod påviser de enkeltkseksempler på »økonomistiske« reduktioner af Marx's værdibegreb, nemlig i forbindelse med *realanalyser*, hvor værdi og kapital reduceres til værdisubstans og -størrelse. Her er det mit indtryk, at Mortensen m.fl.s kritik er korrekt; blot er det i så fald vigtigt at præcisere, hvad de kritiserer, og hvad der går ram forbi: Kritikken rammer *de neoricardianske tendenser* inden for den såkaldte kapitallogik (i BRD repræsenteret af Altvater, Semmler m.fl.), men ikke bestræbelserne på at rekonstruere og videreudvikle kritikken af den politiske økonomi forstået som værdiformsteori.⁶⁴

Det er min opfattelse, at det – inden for en teoretisk argumentationssammenhæng – er denne uklarhed omkring værdiformsbegrebet, der blokerer for en »ikke-antropologisk« og »ikke-økonomistisk« indløsning af artiklens erkendelsesintentioner. Svarende til Negt (og til Lukacs) (både hvad angår intention og uklarhed) forsøger de at rekonstruere kritikken af den politiske økonomis kategorier som sociale kategorier, som kategorier for totalitets- og negationsbestemmelser. »Kritikken af den politiske økonomis totalitetskategorier (vare, kapital) fremstiller« – iflg. et (karakteristisk uklart) citat af Helmut

62. John Mortensen, Birger Steen Nielsen og Nils Rasmussen: »Affirmation eller Emancipation«. In: *Kontext* 36/37, Viborg feb. 1979. S. 91.

63. *Ibid* s. 39 og s. 40.

64. Dette lader sig ikke underbygge inden for rammerne af denne artikel. Jeg må i stedet henvise til Mogens Bertelsen og Christian Toft: »Kritik af realanalysen – ansatser til en kritik af neoricardianismen. Soc. inst. Kbh. 1979.

Reinicke hos Mortensen m.fl. – »den processerende identitet af identitet og ikkeidentitet; dvs.: igennem formbestemmelserne udfolder ikke-identiske, kapitalnegatoriske potenser sig.«⁶⁵

Men når det kommer til stykket bliver de smukke intentioner udfyldt med samme dobbeltlogiske manøvrer, som vi fandt hos Negt. Ovenikøbet går Mortensen m.fl. til samme kilde: *Lelio Basso*. Basso har udarbejdet »tesen om de to antagonistiske logikker, der virker i det kapitalistiske samfund«, iflg. hvilken arbejderen »som »arbejdsprocessens subjekt« (står) i et rebelsk forhold til værdiøgningsprocessen« skriver de. Også begrundelsen for denne dobbeltlogik er velkendt: Den begrundes i »det forhold, at den kapitalistiske rationalitet ikke tillader, at totalarbejderen »går op i« sin kapitalbestemmelse: det ville udrydde det levende arbejde.«⁶⁶

Både bestemmelsen af forholdet mellem kapital og arbejde i den umiddelbare produktionsproces og den totalsamfundsmæssige bestemmelse bliver hermed ikke andet end den basso'ske »kamp« mellem forskellige – på forhånd anlagte – logikker: »I den umiddelbare produktionssfære, inden for det stoflige forhold mellem kapital og arbejde udvikler der sig i stigende grad en bevægelse, der går imod kapitalvaloriseringen, et »arbejdsprocessens oprør mod valoriseringsprocessen. (...) På de *totalsamfundsmæssige processers niveau* forløber en parallel bevægelse i den stadig mere omfattende tendens til »ikke blot at stille spørgsmålstejn ved merværdiproduktionen, men også ved det produktionsmål, som ligger bag den, produktionen af bytteværdi.« Dette »brugsværdiens oprør mod bytteværdien« hører iflg. Mortensen m.fl. »fundamentalt (...) til i den samme negationsammenhæng, som den økonomiske ødelæggelse af produktionsmåden på fabrikkerne driver frem.«⁶⁷ Hermed er begrebet om arbejdets subsumtion under kapitalen i den umiddelbare produktionsproces igen hængt op på forholdet mellem to på forhånd uafhængige logikker; og totalitetsanalysen bliver ligeledes igen en uforpligtende *generalisering* af analysen af arbejdets subsumtion i den umiddelbare produktionsproces.

65. John Mortensen m.fl., op cit, s. 62.

66. Ibid s. 48, 49, 50. De mange forsikringer om, at Mortensen m.fl. ikke hermed er faldet tilbage i de dobbeltlogiske elendigheder, overbeviser ikke om, at Mortensen m.fl. ikke har undgået antropologikkens dårligdomme: »Det skulle formodentlig stå klart, at denne konception om to antagonistiske logikker ikke er »dualistisk«, hedder det appellerende (s. 49). Og med en karakteristisk forsikring understreges det: »Ingen af disse bestemmelser lader sig udarbejde for sig, de eksisterer kun i en negativ enhed med deres antagonistiske modsætning, i form af en »dialektisk enhed af ekstremer.« (Ibid).

67. Ibid s. 87.

Oskar Negt i Kurasje

Hvorfor introducere *Oskar Negt i Kurasje*? For det første fordi meget af den kritik han fremfører mod »marxismen« burde føre til kritisk selvrefleksion af den marxisme, som er blevet produceret inden for den såkaldte »kapitallogik« i BRD og Danmark, og dermed også i Kurasje. For det andet fordi han har formuleret nogle erkendelsesintentioner, som har været skubbet i baggrunden i det videnskabelige miljø, som bl.a. Kurasje repræsenterer. Og endelig for det tredje, fordi det efter min mening (på trods af megen velanbragt kritik) er i den »kapitallogiske« marxisme at man kan finde erkendelsesredskaber, som er adækvate for de intentioner, som Negt formulerer så godt, men opfylder så dårligt. Alt dette skal jeg ikke dokumentere eller begrunde detaljeret, men blot postulere programmatisk. Forhåbentlig vil artiklerne i dette nummer (såvel den nærværende som Apel/Heidorn og Alexa Mohl) blive opfattet som oplæg til efterfølgende detaljerede overvejelser.

Negt kritiserede »marxismen« for dens »objektivisme«, for den heraf følgende naturlovsagtighed for kapitalens udvikling og krise, for dens manglende totalitetsbestemmelser og for dens stivnede realitetsbegreb. En tilsvarende »objektivisme« finder man hos en af »forfædrene« til den »kapitallogiske« marxisme: *Henryk Grossmann*. Udgangspunktet i hans hovedværk, *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems* fra 1929, er en *reproduktionsmodel* med bestemte økonomiske variable, jvf. det metodiske forord, i hvilket Grossmann fremhæver Marx's »reproduktionskema, som danner udgangspunkt for hele hans analyse ...« og i hvilket »der er foretaget mange forenkende forudsætninger.«⁶⁸ (s. VI) »Først under disse forenkende forudsætninger af en antaget ligevægtstilstand, sådan som den kommer til udtryk i det Marxske reproduktionskema og som økonomisk koordinatsystem udgør udgangspunktet for analysen – fordi alle mekanismens faktorer ved analysens begyndelse er eksakt omskrevet – er også enhver forandring ved ethvert senere tidspunkt i analysen ligeledes eksakt målelig. *Undersøgelsen har en matematisk-kvantitativ karakter.*«⁶⁹ For at et objekt restløst skal kunne gå op i en »matematisk-kvantitativ« undersøgelse må det udelukkende have *kvantitative* egenskaber. Det må være »absolut ligegyldigt i forhold til dets særlige bestemthed, men skikket til enhver bestemthed«, som Marx siger i *Grundrisse*⁷⁰. Men det, som Marx karakteriserer på denne måde, er *værdisubstansen*,

68. Henryk Grossmann: *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems*. Frankfurt 1970. s. VI.

69. Ibid s. 92. Kursiveringen er min.

70. Ibid s. 204.

det abstrakte arbejde. Det er m.a.o. min påstand at Grossmann i og med at han overtager Bauers reproduktionsskema også overtager Bauers begrænsning til at analysere *værdisubstansen* og *værdistørrelsen*, men *ikke værdiformen*. Men hvis kapital analyseres som »bytteværdi, der producerer en profit«⁷¹, så betragtes kapitalen i forhold til sig selv, dvs. løsrevet fra sit samfundsmæssige grundlag. Grossmanns »metodologiske« erklæring forudsætter kort sagt, at forskningsobjektet *ikke* opfattes som et samfundsmæssigt forhold mellem mennesker og klasser, men *derimod* som et mekanisk forhold mellem ting. Konsekvensen af denne modelopfattelse er en adskillelse af den »objektive økonomi« og den »subjektive klassekamp«. »Økonomien« bryder sammen med naturlovsagtig nødvendighed – »klassekampen« fuldbyrder blot det uundgåelige sammenbrud, modificerer evt. tidspunktet for dets nedslag.⁷² Mangler som disse har afholdt fra *totalitetsanalyser* og har medført et realitetsbegreb, som er stivnet i sig selv. *Men disse mangler er ikke mangler for »kapitallogikken« som sådan* – og derfor er det med største ulyst at jeg benytter mig af dette pejorativ, som diskussionsforplumrende »klassekampsnære« kritikere har indført. Tværtimod er det netop medlemmer af den såkaldte »kapitallogiske skole« der – om nogen – har insisteret på den Marxske *værdiFORMSbestemmelse*, som m.a.o. har insisteret på at bestemmelserne af værdi og kapital er bestemmelser af *den sig selv overskridende reproduktion af de kapitalistiske forhold mellem mennesker og mellem klasser*.

Netop af denne grund er det – spidsformuleret – kun på basis af de værdiformsbestemmelser, som »kapitallogikken« har oparbejdet, at de negtske erkendelsesintentioner kan opfyldes. Lad mig afsluttende antyde nogle af opgaverne:

Den grundlæggende opgave er en videreførelse af arbejdet med en kritisk rekonstruktion af Marxs værdiforms- og kapitalbestemmelse som en bestemmelse af formen for de sociale forhold mellem mennesker og klasser i kapitalens reproduktion, der *fremtræder* som forhold mellem ting, dvs. – som kapital – som bytteværdi der avler profit.

Herudfra følger arbejdet med *totalitetsbestemmelsen*, dvs. med udarbejdelsen af en historisk materialisme for kapitalismen ud fra kritikken af den politiske økonomi⁷³. Heri ligger for det første en omfangslogisk præcisering, negativt formuleret en kritik af den uprægnante generalisering af »kapitalens logik« til at have gyldighed for eller »indflydelse« so oder so på det borgerlige samfund. For det andet ligger der heri en funktionslogisk bestemmelse af former for

71. Marx: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*. U. Å. s. 170.

72. Jvf. Henryk Grossmann, op cit s. 601.

73. Jvf. Hans-Jørgen Schanzs efterord til Paul Mattick: *Kritik af neo-marxisterne*. København 1974. S. 307.

sociale relationer i det borgerlige samfund, der dels systematisk set er ikke-kapital, dvs. ikke er værdiformsformidlere, dels er funktionslogisk bestemte af kapitalens reproduktion. Det drejer sig om de retslige forhold mellem mennesker, der institutionaliserer sig i den borgerlige stat, og om de private relationer, der i grundbestemmelsen er forhold mellem menneske og ting, men som i den private besiddelse af arbejdskraft er et forhold mellem mennesker, der institutionaliserer sig i den borgerlige familie. På grundlag heraf muliggøres specielt arbejdet med en »teori om formen for subjektivitet«: »Menneskets væsen er«, iflg. Marxs 6. Feuerbachese, »ikke noget i det enkelte individ iboende abstraktum. I dets virkelighed er det ensemblet af samfundsmæssige forhold.«⁷⁴ Der må derfor foretages en totalitetsbestemmelse af subjektiviteten gennem bestemmelsen af det borgerlige samfund som en totalitet af værdiformsformidlere, retslige og private menneskelige relationer.

Herudfra følger endvidere arbejdet med *den konkrete utopi* og med (strategier for) overgangen til socialisme. Strategidebatten må – hvis den skal bevæge sig ud over såvel politisk ønsketænkning og kandestøberi som overvejelser af militærstrategisk karakter om styrkemål, disciplin, lederskab osv. – fastholde sit udgangspunkt i kapitalforholdets krisefyldte reproduktion⁷⁵. Den kapitalistiske akkumulation har ifølge sin logik to aspekter: Den er *selvproducerende* og *selvoverskridende*. Denne dobbelthed eksisterer i to former for arbejderbevægelse: I den kapitalistiske, som fungerer i sin kamp for arbejdernes interesser som element i kapitalens genskabelse, og i den proletariske, der fungerer som subjekt for kapitalens ophævelse i det kommunistiske samfund. Denne dobbelthed må også udtrykke sig i den marxistiske fremstilling af kapitalen. Eller med et allerede anført citat af Ernst Bloch: »Marxismen (...) overvinder den fastfrosne antitese: Nøgtørhed – entusiasme, idet den fører begge frem til noget nyt og heri lader begge arbejde med hinanden – for eksakt anticipation, konkret utopi.«⁷⁶

74. Karl Marx: »Thesen über Feuerbach.« In: MEW 3, Berlin 1969 s. 6.

75. Jvf. Nils Bredsdorff, Jens Brinch og Leif Hansen: »Arbejderklassen og reformismen.« In: *Kurasje 21*, København juni 1979, s. 47 og s. 49.

76. Ernst Bloch, op cit.

Kurasje 19/20

196 sider. Kr. 55,00

Indhold:

Skibsværftskrise og massefyringer
af Allan Andreassen.

Lønssystemer i krisen
af Andreassen, Kerndrup og Kjær.

Udviklingen på Helsingør Værft
af Tyge Kjær.

Kapitalismens alder og vitalitet
af Andersen, Herskind og Tin Iversen.

Kurasje 21

184 sider. Kr. ca. 50,00

Indhold:

Reformismekritik og reformismeanalyser
af Nils Bredsdorff, Jens Brinch og Leif Hansen.

Reformismen og den danske venstrefløj
af Lars Qvortrup.

Krisen og venstrefløjens handlemuligheder
af Allan Andreassen og Tyge Kjær.

KURASJE 19/20

Marxistisk tidsskrift

KURASJE
Krystalgade 16/14
1172 Kbh. K.

KRISEN I SKIBSVÆRFTSINDUSTRIEN
LØNSYSTEMER I KRISEN
KAPITALISMENS ALDER OG VITALITET

KURASJE NR.17

Marxistisk tidsskrift

KURASJE
Krystalgade 16/14
1172 Kbh. K.

Indkomspolitik i Danmark
Krisen i den økonomiske politik
Krisen i kapitallogikken